

Φιόντορ
Ντοστογιέβσκη

Οι Δαιμονισμένοι

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ

Μετάφραση
ΑΡΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΡΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Αδιαπέραστο σκοτάδι και σβηστά τα μονοπάτια
Τι να κάνουμε; Σβησμένο κάθε φως κι ο Πολικός.
Κάποιος δαίμονας μας σέρνει κι έχουμε κλειστά τα μάτια
Δω και κει μας τριγυρίζει μες στον κάμπο της νυχτός.

.....
Ποιος ο λόγος που θρηγούνε και θλιμμένα τραγουδάνε
Μήπως είναι να κηδέψουν του σπιτιού μας το στοιχειό;
Πού τους τρέχουν με το βούρδουλα χτυπώντας, πόσοι να 'ναι;
Μήπως είναι να παντρέψουν καμιά στρίγκλα μ' έναν νιο;

A. ΠΟΥΣΚΙΝ

«Ἦν δὲ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρων ἱκανῶν βοσκομένων ἐν τῷ ὄρει· καὶ παρεκάλουν αὐτόν ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς εἰς ἐκείνους εἰσελθεῖν· καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς», ... «ἐξεληθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους, καὶ ὄρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημονοῦ εἰς τὴν λίμνην καὶ ἀπεπνίγη». ... «καὶ ἰδόντες δὲ οἱ βόσκοντες τὸ γεγενημένον ἔφυγον, καὶ ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. ἐξῆλθον δὲ ἰδεῖν τὸ γεγονός, καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ εὔρον καθήμενον τὸν ἄνθρωπον, ἀφ' οὗ τὰ δαιμόνια ἐξεληλύθει, ἱματισμένον καὶ σωφρονοῦντα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐφοβήθησαν. ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς οἱ ἰδόντες πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθεὶς».

Λουκ. Η' 32-36

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρώτο Μέρος

Α. ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΜΕΡΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΑΠ' ΤΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΞΙΟΤΙΜΟΥ ΣΤΕΠΑΝ ΤΡΟΦΙΜΟΒΙΤΣ ΒΕΡΧΟΒΕΝΣΚΗ	σελ. 9
Β. Ο ΠΡΙΓΚΙΠΑΣ ΧΑΡΥ, ΠΑΝΤΡΟΛΟΓΗΜΑΤΑ	» 43
Γ. ΞΕΝΕΣ ΑΜΑΡΤΙΕΣ	» 84
Δ. Η ΚΟΥΤΣΗ	» 130
Ε. Ο ΦΡΟΝΙΜΟΣ ΟΦΙΣ	» 163

Δεύτερο Μέρος

Α. ΝΥΧΤΑ	» 213
Β. ΝΥΧΤΑ (συνέχεια)	» 262
Γ. Η ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ	» 287
Δ. ΟΛΟΙ ΕΝ ΑΝΑΜΟΝΗ	» 299
Ε. ΠΡΙΝ ΑΠ' ΤΗ ΓΙΟΡΤΗ	» 323
ΣΤ. Ο ΠΕΤΡΟΣ ΣΤΕΠΑΝΟΒΙΤΣ ΚΙΝΕΙΤΑΙ	» 348
Ζ. ΣΤΟΥΣ ΔΙΚΟΥΣ ΜΑΣ	» 393
Η. Ο ΙΒΑΝ-ΤΣΑΡΕΒΙΤΣ	» 419
Θ. Η ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟΥ ΣΤΕΠΑΝ ΤΡΟΦΙΜΟΒΙΤΣ	» 430
Ι. Η ΑΝΤΑΡΣΙΑ, ΤΟ ΜΟΙΡΑΙΟ ΠΡΩΙΝΟ	» 441

Τρίτο Μέρος

Α. Η ΓΙΟΡΤΗ (Πρώτο Μέρος)	» 467
Β. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΓΙΟΡΤΗΣ	» 497
Γ. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝΟΣ ΕΙΔΥΛΛΙΟΥ	» 526
Δ. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗ	» 547
Ε. Η ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΣΣΑ	» 570
ΣΤ. ΔΥΣΚΟΛΗ ΝΥΧΤΑ	» 601
Ζ. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΤΟΥ ΣΤΕΠΑΝ ΤΡΟΦΙΜΟΒΙΤΣ	» 633
Η. ΕΠΙΛΟΓΟΣ	» 667

Λοιπή γήρωμα

ΣΤΟΥ ΤΥΧΩΝΑ	σελ. 681
ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ	» 721
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ «ΟΙ ΔΑΙΜΟΝΙΣΜΕΝΟΙ»	» 725
«ΟΙ ΔΑΙΜΟΝΙΣΜΕΝΟΙ»	» 753
Ο ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΒΣΚΗ ΣΑΝ ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΣ	» 758

Πρώτο Μέρος

A

ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΜΕΡΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ
ΑΠ' ΤΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΞΙΟΤΙΜΟΥ
ΣΤΕΠΑΝ ΤΡΟΦΙΜΟΒΙΤΣ ΒΕΡΧΟΒΕΝΣΚΗ

I

ΒΑΖΟΝΤΑΣ ΜΠΡΟΣ να ιστορήσω όλα τα παράξενα που γίνανε τελευταία στην πολιτεία μας –μια πολιτεία που ως τα τώρα δεν είχε τίποτα το ξεχωριστό–, βρίσκομαι στην ανάγκη, μια και δεν τα καταφέρνω και πολύ στο γράψιμο, ν' αρχίσω από κάπως μακριά, να μιλήσω δηλαδή για μερικές βιογραφικές λεπτομέρειες του αξιότιμου, και με πολλά χαρίσματα προικισμένου, Στεπάν Τροφίμοβιτς Βερχοβένσκη. Οι λεπτομέρειες αυτές ας χρησιμέψουν σαν εισαγωγή στο χρονικό που θ' ακολουθήσει, ενώ η καθαυτή ιστορία που έχω να σας διηγηθώ θα μείνει γι' αργότερα.

Θα το πω από μιας αρχής καθαρά και ξάστερα: ο Στεπάν Τροφίμοβιτς έπαιξε πάντα ανάμεσά μας έναν εξαιρετικό και –ας τον πούμε– πολιτικό ρόλο. Και τον αγαπούσε το ρόλο του αυτό με πάθος, θα 'λεγα, τόσο που μου φαίνεται πως δε θα μπορούσε να ζήσει χωρίς αυτόν. Όχι πως πάω να τον παραλληλίσω μ' έναν ηθοποιό στο θέατρο – Θεός φυλάξοι! Του 'χω μάλιστα βαθιά εκτίμηση. Όλ' αυτά μπορεί να 'ταν αποτέλεσμα συνήθειας ή, για να το πούμε πιο σωστά, μιας αδιάκοπης κι ευγενικής έφησης που την είχε απ' τα παιδικά του χρόνια και δεν την έχασε ποτέ, μιας έφησης που τον έσπρωχνε στην ονειροπόληση για μια όμορφη πολιτική του τοποθέτηση στην κοινωνία. Του άρεσε, λόγου χάρη, υπερβολι-

κά το γεγονός πως ήταν ένας «καταδιωκόμενος» και, κατά κάποιον τρόπο, «εξόριστος». Και οι δυο αυτές λέξεις τού προσέδιδαν ένα είδος κλασικής αίγλης, κι ο Στεπάν Τροφίμοβιτς πιάστηκε μια για πάντα στο αγκίστρι αυτής της αίγλης που, ανυψώνοντάς τον λίγο λίγο στην ίδια του την εκτίμηση, τόσα χρόνια συνέχεια, τον ανέβασε τέλος πάνω σε κείνο το υψηλό και τόσο ευχάριστο για τη φιλοτιμία του βάθρο. Σ' ένα εγγλέζικο σατιρικό μυθιστόρημα τού περασμένου αιώνα, ένας, κάποιος Γκιούλιβερ, γυρίζοντας απ' τη χώρα των Λίλιπουτ, όπου οι άνθρωποι είχαν ύψος πέντε πόντους περίπου, τόσο πολύ συνήθισε να θεωρεί τον εαυτό του γίγαντα, που ακόμα και στους δρόμους του Λονδίνου, άθελά του, φώναζε στους διαβάτες και στ' αμάξια να παραμερίσουν και να φυλαχτούνε για να μην τους πατήσει κατά λάθος – και τούτο, γιατί είχε ακόμα την εντύπωση πως είναι γίγας κι αυτοί κοντορεβιθούληδες. Οι διαβάτες τον κορόιδευαν και τον βρίζανε, βρέθηκαν μάλιστα και μερικοί αμαξάδες που τον χτύπησαν με το καμουτσί τους. Μα, ήταν τάχα πράξη δικαιοσύνης αυτό το μαστίγωμα;

Όλα να τα περιμένεις απ' τη συνήθεια. Κάτι παρόμοιο του 'τυχε και του Στεπάν Τροφίμοβιτς, μονάχα που αυτός, όντας αγαθότατος άνθρωπος, εκδηλωνόταν –αν επιτρέπεται η έκφραση– πολύ πιο αθώα κι ακίνδυνα.

Νομίζω μάλιστα πως τελικά δεν τον θυμόταν πια κανένας. Αυτό φυσικά δε σημαίνει καθόλου πως και πριν ήταν ολότελα άγνωστος. Είναι αναμφισβήτητο πως ανήκε κι αυτός στην ένδοξη πλειάδα των αγωνιστών της περασμένης γενιάς και κάποτε –εδώ που τα λέμε, για ένα πολύ σύντομο διάστημα– βρέθηκαν μερικοί που βιάστηκαν να τον τοποθετήσουν στο ίδιο σχεδόν σκαλοπάτι με τον Τσαρνάεβ, τον Μπελίνσκη, τον Γκρανόβσκη και τον Γκέρτσεν, που μόλις τότε άρχιζε τη δράση του στο εξωτερικό. Η δράση όμως του Στεπάν Τροφίμοβιτς τέλειωσε προτού σχεδόν αρχίσει, εξαιτίας, (αν στέκει μια τέτοια έκφραση), της «δίνης των συμπεσουσών περιστάσεων».

Αποδείχτηκε όμως αργότερα πως ούτε «δίνη» ούτε καν «περιστάσεις» υπήρξαν, σ' αυτήν την περίπτωση τουλάχιστον. Μόλις τώρα, αυτές τις μέρες, έμαθα με μεγάλη μου κατάπληξη, από θετικότερη όμως πηγή, πως ο Στεπάν Τροφίμοβιτς όχι μονάχα δεν έμενε στην επαρχία μας σαν εξόριστος, όπως είχαμε συνηθίσει να νομίζουμε, μα ούτε καν υπό επιτήρηση ήταν ποτέ του. Τι σου είναι, τέλος πάντων, η αυθυποβολή! Ο ίδιος πίστευε ειλικρινά σ' όλη του τη ζωή πως σ' ορισμένους κύκλους τον θεωρούν επικίνδυνο, πως παρακολουθούν στενά την κάθε του κίνηση, πως είναι γνωστό και το τελευταίο του βήμα, κι ο κάθε νομάρχης, απ' τους τρεις που

μας ήρθαν τα τελευταία είκοσι χρόνια εδώ στην περιφέρεια, ερχόταν ν' αναλάβει υπηρεσία τρέμοντας σχεδόν απ' το φόβο του, και σαν έφευγε, φρόντιζε να κατατοπίσει για τον κίνδυνο και τον διάδοχό του. Αν ερχόταν τότε κανένας στον αξιότιμο Στεπάν Τροφίμοβιτς και του 'φερνε ατράνταχτες αποδείξεις πως δεν έχει να φοβάται τίποτα, θα το θεωρούσε προσβολή. Κι όμως, ήταν άνθρωπος μυαλωμένος, με πολλές ικανότητες, άνθρωπος μπορώ να πω της επιστήμης, αν και εδώ που τα λέμε από επιστήμη... Με δυο λόγια, από επιστήμη δε σκάμπαζε και πολλά πράγματα, ίσως μάλιστα και καθόλου. Όμως, τι κάθομαι και τα λέω όλ' αυτά; Εδώ, στη χώρα μας, τη Ρωσία, έτσι είναι συνήθως οι άνθρωποι της επιστήμης.

Όταν γύρισε απ' το εξωτερικό, γύρω στα 1850, οι παραδόσεις του στο Πανεπιστήμιο προξένησαν μεγάλη εντύπωση, μ' όλο που δεν πρόφτασε να κάνει παρά ελάχιστες για τους Άραβες, αν δε γελλιέμαι. Πρόφτασε, επίσης, να υποστηρίξει μια περίφημη διατριβή με θέμα τη σημαντική πολιτική και ανσεατική επιρροή που άρχισε ν' αποχτάει η γερμανική κωμόπολη Χανάου στα 1413 με 1428 και, ταυτόχρονα, τις ειδικές και ασαφείς αιτίες που εμπόδισαν να πάρει σάρκα και οστά η εν λόγω πολιτική επιρροή. Η διατριβή εκείνη χτύπησε με πολλή επιτυχία τους σλαβόφιλους της εποχής στο πιο αδύνατο σημείο τους και τ' αποτέλεσμα ήταν ν' αποκτήσει μεμιάς πολλούς και φανατικούς εχθρούς. Ύστερα –η αλήθεια είναι πως αυτό έγινε αφού είχε χάσει πια την έδρα του–, για να εκδικηθεί και να τους δείξει τι πνευματικό κεφάλαιο είχαν στερηθεί, έδωσε συνεργασία σ' ένα μηνιαίο προοδευτικό περιοδικό που μετάφραζε Ντίκενς και προπαγάνδιζε τις ιδέες της Γεωργίας Σάνδη. Η συνεργασία του ήταν η αρχή μιας βαθυστόχαστης πραγματείας όπου –αν δεν κάνω λάθος– γινόταν λόγος για τα αίτια που κάποιοι ιππότες, σε κάποια εποχή, έδειξαν αξιοπρόσεχτο ήθος κι ευγένεια, ή κάτι παρόμοιο. Το βέβαιο είναι πως έπλεκε το εγκώμιο κάποιας υψηλόφρονος κι ασυνήθιστα ευγενικής ιδέας. Ειπώθηκε αργότερα πως οι αρμόδιες υπηρεσίες βιάστηκαν ν' απαγορέψουν τη δημοσίευση της συνέχειας κι η πραγματεία έμεινε για πάντα μισή, κι ακόμα πως το προοδευτικό εκείνο περιοδικό βρήκε τον μπελά του γι' αυτήν τη δημοσίευση. Δεν αποκλείεται να 'γινε κι αυτό, γιατί... και τι δε γινόταν τότε! Όμως, σε τούτη ειδικά την περίπτωση το πιθανότερο είναι πως δεν έγινε τίποτα, μονάχα που ο συγγραφέας βαρέθηκε να τελειώσει την πραγματεία του. Τις παραδόσεις του περί Αράβων τις διέκοψε, γιατί κάποιος, (προφανώς ένας απ' τους οπισθοδρομικούς εχθρούς του), έπιασε ένα γράμμα του που το 'στελνε σε κάποιον κι όπου μιλούσε για κάποια «περιστατικά», κι αυτό το γράμμα στάθηκε αιτία να του ζητηθούν από κάποιον κά-

ποιες εξηγήσεις. Δεν ξέρω αν είναι αλήθεια, βεβαιώνουν όμως ακόμα πως την ίδια εκείνη εποχή ανακαλύφτηκε στην Πετρούπολη μια τεράστια ανατρεπτική οργάνωση με δεκατρία περίπου μέλη, που είχε σχεδόν υπονομεύσει το κρατικό οικοδόμημα. Λέγανε πως είχαν τάχατες σκοπό να μεταφράσουν και Φουριέ ακόμα.

Και, σαν να 'γινε ξεπίτηδες, τις ίδιες εκείνες μέρες ανακαλύφανε στη Μόσχα ένα ποίημα του Στεπάν Τροφίμοβιτς, που το 'χε γράψει πριν από μια εξαετία, όταν βρισκόταν ακόμα στο Βερολίνο, στα πρώτα νεανικά του χρόνια. Το ποίημα αυτό είχε κυκλοφορήσει σε αντίγραφα μεταξύ δυο συμπαθούντων κι ενός φοιτητή. Το 'χω κι εγώ αυτό το ποίημα. Είναι στο συρτάρι μου. Μου το 'στειλε πέρσι ο Στεπάν Τροφίμοβιτς γραμμένο ιδιόχειρα και δεμένο πολυτελέστατα με κόκκινο μαροκινό. Πρέπει να παραδεχτώ πως έχει αρκετή ποιήση και δείχνει πως εκείνος που το 'γραψε έχει ταλέντο. Είναι παράξενο, παραμένει όμως γεγονός πως την εποχή εκείνη, (δηλαδή γύρω στα 1830), γράφανε συχνά κάτι τέτοια. Μου είναι δύσκολο να διηγηθώ την υπόθεση, γιατί –την αμαρτία μου τη λέω– δεν καταλαβαίνω τίποτα από δαύτο. Είναι αλληγορικό, λυρικοδραματικό στη μορφή και θυμίζει το δεύτερο μέρος του Φάουστ. Αρχίζει μ' ένα χορό γυναικών, ύστερα μπαίνει ο χορός των αντρών, ύστερα ο χορός κάποιων δυνάμεων και, τέλος, ο χορός των ψυχών που δε ζήσανε ακόμη, μα που πολύ θα το 'θελαν να ζήσουν. Όλοι αυτοί οι χοροί τραγουδάνε κάτι πολύ ακαθόριστο, για κάποια κατάρρα, με μια απόχρωση όμως υψηλού χιούμορ. Όπου ξαφνικά η σκηνή αλλάζει και γίνεται κάποιο «Πανηγύρι της Ζωής», όπου τραγουδάνε ακόμα και τα έντομα, εμφανίζεται μια χελώνα και λέει μερικές λατινικές ιερατικές φράσεις, και μάλιστα, αν θυμάμαι καλά, κάτι τραγουδάει και κάποιο ορυκτό – ένα αντικείμενο δηλαδή που με κανέναν τρόπο δε θα μπορούσες να το πεις έμψυχο. Γενικά όλοι τραγουδάνε ακατάπαυστα, κι όταν μιλάνε, προφέρουν μερικούς ακαθόριστους μυκτηρισμούς, πάντα όμως με μια απόχρωση ανωτέρας σημασίας. Τέλος, η σκηνή αλλάζει και πάλι, και βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα άγριο τοπίο όπου, ανάμεσα στους απόκρημνους βράχους, πλανιέται άσκοπα ένας πολιτισμένος νέος που κόβει κάτι χόρτα και τα πιπιλάει, κι όταν η Νεράιδα του κάνει την ερώτηση γιατί τα πιπιλάει αυτά τα χόρτα, της αποκρίνεται και λέει πως νιώθοντας μέσα του περίσσια ζωή γυρεύει τη λήθη και τη βρίσκει στο χυμό αυτών των χόρτων, όμως η βασική του επιθυμία είναι να χάσει τα λογικά του μια ώρα αρχύτερα, (επιθυμία ίσως εντελώς περιττή). Ύστερα μπαίνει ξαφνικά ένας έφηβος απερίγραπτα όμορφος, καβάλα σ' ένα μαύρο άλογο, και πίσω του ακολουθούν ένα πλήθος οι λαοί. Ο έφηβος είναι η

προσωποποίηση του θανάτου κι όλοι οι λαοί τον λαχταρούν. Και, τελικά, στην τελευταία σκηνή παρουσιάζονται ξάφνου ο Πύργος της Βαβέλ και μερικοί αθλητές που τον αποτελειώνουν επιτέλους τραγουδώντας το *Τραγουδί της Ελπίδας*, κι όταν βάζουν και το τελευταίο τούβλο στην κορφή, ο Κυρίαρχος, (ας πούμε του Ολύμπου, το ίδιο κάνει), το βάζει καταγέλαστος στα πόδια. Τότε η ανθρωπότητα, που βρήκε επιτέλους το δρόμο της, κατακτάει το θρόνο του κι αρχίζει αμέσως την καινούργια της ζωή κι εμβαθύνει από νέα σκοπιά στην ουσία των πραγμάτων. Αυτό λοιπόν το ποίημα το 'χαν θεωρήσει τότε επικίνδυνο. Πρότεινα πέρσι στον Στεπάν Τροφίμοβιτς να το εκδώσει, μια και τώρα πια ήταν εντελώς αθώο κι άκακο, αυτός όμως απέρριψε την πρότασή μου κι ήταν φανερό πως του κακοφάνηκε. Η γνώμη μου πως τώρα πια ήταν ακίνδυνο δεν του άρεσε και νομίζω πως μου φερότανε ψυχρά δυο ολόκληρους μήνες, γιατί ακριβώς του είχα κάνει εκείνη την πρόταση. Όμως, ποιος θα το 'λεγε; Ξάφνου, την ίδια σχεδόν εποχή που του πρότεινα να τυπώσει το ποίημα εδώ, το τύπωσαν εκεί, δηλαδή στο εξωτερικό, σε μια επαναστατική συλλογή, χωρίς να πάρουν την άδεια του Στεπάν Τροφίμοβιτς. Αυτός τρομοκρατήθηκε, έτρεξε στον νομάρχη, έγραψε στην Πετρούπολη ένα ευπειθέστατο γράμμα για να δικαιολογηθεί, μου το διάβασε δυο φορές, μα τελικά δεν το 'στειλε, γιατί δεν ήξερε σε ποιον να το απευθύνει. Με δυο λόγια, η ταραχή του κράτησε έναν ολόκληρο μήνα. Μα, είμαι βέβαιος πως κατά βάθος ένιωσε μεγάλη περηφάνια. Ούτε στον ύπνο του δεν αποχωριζόταν το αντίτυπο της συλλογής που του 'χαν στείλει και την ημέρα το 'χε κρυμμένο κάτω απ' το στρώμα του. Δεν άφηγε μάλιστα ούτε την υπηρέτρια να του ξεστρώσει το κρεβάτι και, μ' όλο που περίμενε πως από ώρα σε ώρα θα 'ρχόταν από κάπου κάποιο τηλεγράφημα, ωστόσο κοιτούσε τα πάντα «αφ' υψηλού». Τηλεγράφημα βέβαια δεν ήρθε. Κείνες τις ίδιες μέρες συμφιλιώθηκε μαζί μου, πράμα που αποδειχνει την εξαιρετική καλοσύνη της χρυσής του καρδιάς, που όλα τα συγχωρούσε και δεν κράταγε ποτέ κακία.

II

ΦΥΣΙΚΑ, ΔΕΝ ΠΑΙΡΝΩ ΟΡΚΟ ότι δεν τον ενόχλησαν καθόλου. Ωστόσο, τώρα πια είμαι ολότελα σίγουρος πως θα μπορούσε να κάνει όσες παραδόσεις ήθελε για τους Άραβες του, φτάνει να 'δινε μονάχα τις εξηγήσεις που του είχαν ζητήσει. Αυτός όμως βιάστηκε να βγάλει το συμπέρασμα πως η καριέρα του είχε τελειώσει για

πάντα, «ένεκεν της δίνης των περιστάσεων». Μα, αν θέλουμε να λέμε την πάσα αλήθεια, πρέπει να παραδεχτούμε πως η πραγματική αιτία που ο Στεπάν Τροφίμοβιτς άλλαξε σταδιοδρομία ήταν μια πρόταση που του 'χε κάνει από παλιά η Βαρβάρα Πετρόβνα Σταυρόγκιν και την ανανέωνε κάθε τόσο με πολύ τακτ. Η Βαρβάρα Πετρόβνα ήταν γυναίκα στρατηγού με σημαντική περιουσία και του 'χε προτείνει, μια κι ήταν ανώτερος παιδαγωγός και προσωπικός της φίλος, ν' αναλάβει την ανατροφή και γενικά την πνευματική καθοδήγηση του μοναχογιού της, και –αυτό φυσικά εννοείται– η χρηματική του αμοιβή θα 'ταν πλουσιοπάροχη. Του το 'χε προτείνει όταν ήταν στο Βερολίνο, την εποχή ακριβώς που ο καθηγητής χήρεψε για πρώτη φορά. Η πρώτη του γυναίκα ήταν μια νεαρή απ' την επαρχία μας που 'χε τα μυαλά της πάνω απ' το κεφάλι. Την παντρεύτηκε πολύ νέος, όταν δεν ήταν ακόμα σε θέση να σκεφτεί σοβαρά το μέλλον του. Φαίνεται πως η πρώτη του γυναίκα –που πρέπει να παραδεχτούμε πως ήταν γοητευτική– τον πότισε με άφθονες πίκρες, τόσο γιατί δεν του έφταναν τα μέσα για τη συντήρησή της όσο και για ορισμένους άλλους λόγους, υπερβολικά λεπτής φύσεως. Πέθανε στο Παρίσι –τα τελευταία τρία χρόνια ζούσε μακριά του– και του άφησε έναν γιο πέντε χρονών, «καρπό της πρώτης, χαρούμενης κι ανέφελης ακόμα αγάπης μας», όπως του ξέφυγε μια φορά κι είπε μπροστά μου ο «τεθλιμμένος» Στεπάν Τροφίμοβιτς. Το παιδί, το 'στειλε αμέσως πίσω στη Ρωσία, όπου και μεγάλωσε μέσα στις φροντίδες κάποιων μακρινών του θειάδων σε κάποια μακρινή επαρχία. Ο Στεπάν Τροφίμοβιτς απέρριψε τότε κείνη την πρόταση της Βαρβάρας Πετρόβνα και ξαναπαντρεύτηκε, προτού καλά καλά περάσει χρόνος απ' το θάνατο της πρώτης του γυναίκας. Πήρε μια λιγομίλητη Βερολινέζα και, το κυριότερο, χωρίς να το καλεί καμιά ιδιαίτερη ανάγκη.

Όμως, εκτός απ' το γάμο, υπήρχαν κι άλλοι λόγοι που τον έκαναν ν' αρνηθεί τη θέση του παιδαγωγού: τον έβαλε στα αίματα ο θόρυβος που γινόταν τότε γύρω απ' το όνομα ενός κάποιου αείμνηστου καθηγητή. Έβαλε λοιπόν τα δυνατά του να πετύχει μια έδρα για να δοκιμάσει κι αυτός τα αέτεια φτερά του. Και τώρα, με τσουρουφλισμένα πια αυτά τα φτερά, ήταν φυσικό να θυμηθεί την πρόταση που από μιας αρχής τον είχε βάλει σε βαθιά συλλογή. Ο ξαφνικός θάνατος της δεύτερης γυναίκας του, που δεν είχαν ζήσει μαζί ούτε ένα χρόνο, τον έκανε και το αποφάσισε τελειωτικά. Θα το πω χωρίς περιστροφές: στην απόφασή του συντέλεσε και η Βαρβάρα Πετρόβνα, με τη φλογερή της συμμετοχή στον πόνο του και την πολύτιμη, την κλασική, μπορώ να πω, φιλία της, αν βέβαια ταιριάζει ένα τέτοιο επίθετο στη φιλία. Ο Στεπάν Τροφί-

μοβιτς ρίχτηκε στην αγκαλιά αυτής της φιλίας κι ο στενός τους δεσμός κράτησε είκοσι χρόνια. Είπα «ρίχτηκε στην αγκαλιά της», μα, προς Θεού, μη βάλει κανείς τίποτα περιττό και μάταιο με τον του. Η λέξη «αγκαλιά» πρέπει εδώ να εννοηθεί στην πιο υψηλή ηθική της έννοια. Ο πιο λεπτός κι ο πιο αβρός δεσμός είχε ενώσει για πάντα εκείνα τα δυο υπέροχα πλάσματα.

Τη θέση του παιδαγωγού τη δέχτηκε και για έναν ακόμα λόγο: ένα μικρό χτήμα, που έμεινε στον Στεπάν Τροφίμοβιτς απ' την πρώτη του γυναίκα, βρισκόταν δίπλα σχεδόν στο Σκβορόσνικι, στο υπέροχο χτήμα των Σταυρόγκιν, στα προάστια της πολιτείας μας. Εξάλλου, τώρα θα 'χε την ησυχία του, το κόμοδο γραφείο του και, μακριά απ' την «πληθώρα των πανεπιστημιακών απασχολήσεων», θα μπορούσε ν' αφιερωθεί στην επιστήμη και να πλουτίσει τη γραμματολογία της πατρίδας του με «εμβριθέστατες πραγματείες». Πραγματείες δεν έγραψε. Μα, γι' αυτόν ίσα ίσα το λόγο τού δόθηκε η ευκαιρία να σταθεί σ' όλη την υπόλοιπη ζωή του, κάπου είκοσι χρόνια, σαν μια –ας την πούμε έτσι– «ενσαρκωμένη επιτίμηση», με στόχο την πατρίδα του, καταπαώς λέει κι ο λαϊκός ποιητής:

Ενσαρκωμένη επιτίμηση

.....

*Στάθηκες μπρος στην πατρίδα σου
Φιλελεύθερε-ιδεαλιστή.*

Οστόσο, το πρόσωπο που ύμνησε ο λαϊκός ποιητής δεν αποκλείεται να 'χε το δικαίωμα να κάνει τον τιμητή, αν του άρεσε, μ' όλο που αυτό το πράγμα είναι πολύ βαρετό. Μα, ο δικός μας ο Στεπάν Τροφίμοβιτς –αν θέλουμε να μην κρυβόμαστε πίσω απ' το δάχτυλό μας– μονάχα σαν μιμητής των τέτοιων προσώπων θα μπορούσε να λογιστεί. Εξάλλου, κουραζόταν κιόλας να «ίσταται» όλη την ώρα κι ήταν πολλές οι περιπτώσεις που πλάγιαζε να βρει λίγη ανάπαυση. Όμως, και πλαγιασμένος ακόμα, διατηρούσε την «ενσάρκωση» που λέμε –σ' αυτό πρέπει να 'μαστε δίκαιοι–, και τούτο γιατί και η τέτοια του ακόμα στάση έφτανε και περίσσευε για μια επαρχία. Έπρεπε να τον βλέπατε στη λέσχη μας σαν καθόταν να παίξει χαρτιά. Το ύφος του έλεγε «Χαρτοπαιξία! Κάθομαι μαζί σας να παίξω πρέφα! Είναι ποτέ δυνατόν; Ποιος είναι ο υπαίτιος; Ποιος εκμηδένισε τις δυνάμεις μου και τις μετέβαλε σε πρέφα; Πάει η Ρωσία μας, βαδίζει στο βάραθρο!» και με επίσημο ύφος όριζε ατού τις κούπες.

Και, για να πούμε την αλήθεια, του άρεσε πολύ το χαρτί –ιδιαι-

τερα τώρα τελευταία– με αποτέλεσμα να 'χει συχνές και πολύ δυσάρεστες προστριβές με τη Βαρβάρα Πετρόβνα. Είχε, βλέπετε, την ατυχία να μην κερδίζει ποτέ του. Όμως, για όλ' αυτά θα μιλήσουμε αργότερα. Θα προσθέσω μονάχα πως ήταν ευσυνειδητός άνθρωπος –όχι και πάντα, δηλαδή– κι ήταν φυσικό να πέφτει συχνά σε μελαγχολία. Στα είκοσι χρόνια της φιλίας του με τη Βαρβάρα Πετρόβνα πάθαινε τακτικά, τρεις-τέσσερις φορές το χρόνο, αυτό που κολακευόμασταν να λέμε «θλίψη του καλού πολίτη», μια υποχονδρία. Μα, πώς το θέλεις, η έκφραση «θλίψη του καλού πολίτη» άρεσε περισσότερο απ' την «υποχονδρία» στην αξιότιμη Βαρβάρα Πετρόβνα. Αργότερα, εκτός απ' τη «θλίψη του καλού πολίτη», άρχισε να «ενδίδει» και στη σαμπάνια. Όμως, η πάντοτε ευαίσθητη Βαρβάρα Πετρόβνα φρόντιζε να τον προφυλάσσει, εφ' όρου ζωής, από κάθε κοινή κλίση. Κι αν θέλουμε να λέμε το σωστό, του χρειαζότανε δα μια νταντά, γιατί ώρες ώρες γινόταν πολύ παράξενος. Σε στιγμές υψηλής θλίψης έβαζε ξαφνικά κάτι γέλια – σαν τον κοινότερο άνθρωπο του λαού. Ήταν μάλιστα φορές που μιλούσε με ειρωνεία ακόμα και για τον εαυτό του. Αυτήν την ειρωνεία ίσα ίσα τη φοβόταν πιο πολύ απ' όλα η Βαρβάρα Πετρόβνα. Ήταν μια γυναίκα-Μαικήνας, που κάθε της πράξη είχε στόχο κάποιον ανώτερο σκοπό. Η επιρροή της ανώτερης αυτής κυρίας, επιρροή είκοσι χρόνων, πάνω στον φτωχό της φίλο, ήταν κάτι παραπάνω από σημαντική. Σαν να μου φαίνεται πως θα πρέπει να μιλήσω ιδιαίτερα και γι' αυτήν. Ναι, αυτό θα κάνω τώρα αμέσως.

III

ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΑΡΑΞΕΝΕΣ ΦΙΛΙΕΣ: δυο φίλοι τρώγονται ολημερίς χρόνια ολάκερα κι ωστόσο τους είναι αδύνατον να χωρίσουν. Όποιος αρχίσει τον καβγά και διακόψει το δεσμό, θ' αρρωστήσει πρώτος – μπορεί να πεθάνει κιόλας. Ξέρω θετικά πως ο Στεπάν Τροφίμοβιτς, αφού άνοιγε την καρδιά του στη Βαρβάρα Πετρόβνα και της ξομολογίόταν τον πόνο του, μόλις αυτή έφευγε, πεταγόταν ξαφνικά απ' το ντιβάνι και χτύπαγε με τις γροθιές του τον τοίχο.

Αυτό που λέω δεν έχει καθόλου αλληγορική σημασία – μια φορά μάλιστα έριξε κάτω και τους σουβάδες. Ίσως βρεθεί κανένας που θα με ρωτήσει: πώς συμβαίνει να ξέρω αυτήν τη λεπτομέρεια που αναφέρεται στην πολύ ιδιαίτερη ζωή του; Μα, είναι πολύ απλό: χτύπαγε και μπροστά μου τον τοίχο. Είχε κλάψει αμέτρητες φορές μ' αναφιλητά, ακουμπώντας το κεφάλι του στον ώμο μου

και λέγοντάς μου όλα του τα μυστικά, (και τι δε μου 'λεγε κείνες τις ώρες!), όμως, την άλλη μέρα κιόλας, παράταγε τις κλάφες κι ήταν έτοιμος ν' ανέβει μοναχός του στο σταυρό για την αγνωμοσύνη που 'χε δείξει. Με φώναζε βιαστικά ή ερχόταν στο σπίτι μου ο ίδιος με μοναδικό σκοπό να με βεβαιώσει πως η Βαρβάρα Πετρόβνα είναι «ένας άγγελος τιμότητος και λεπτότητας, ενώ αυτός είναι το άκρως αντίθετον». Κι όχι μονάχα έτρεχε σε μένα, μα καθόταν και τα 'λεγε όλ' αυτά και της ίδιας, στέλνοντάς της λογοτεχνικότατα γράμματα όπου της ομολογούσε, υπογράφοντας φαρδιάπλατιά, πως μόλις χτες, λόγου χάρη, την είχε κακολογήσει σε ξένο πρόσωπο λέγοντας πως τον κρατάει στο σπίτι της από ματαιοδοξία, πως ζηλεύει τη σοφία του και το ταλέντο του, πως τον μισεί, φοβάται όμως να δείξει καθαρά το μίσος της, γιατί αυτό πιθανόν να τον έκανε να φύγει, κι αυτό θα 'βλαπτε τη φιλολογική της φήμη. Πως ύστερ' απ' όλ' αυτά, περιφρονεί βαθύτατα τον εαυτό του και πήρε την απόφαση να πεθάνει με βίαιο θάνατο. Απ' αυτήν περιμένει την τελευταία λέξη που θα 'ναι αποφασιστική κ.λπ., κ.λπ., – όλο κάτι τέτοια. Το βλέπει, λοιπόν, ο καθένας ως ποιο σημείο υστερίας φτάναν ώρες ώρες τα νευρικά ξεσπάσματα αυτού του πενηντάρη, που ήταν ωστόσο ένα αθώοτατο παιδί! Διάβασα κάποτε ένα απ' αυτά τα γράμματά του. Το 'στειλε ύστερα από 'ναν καβγά τους για μια εντελώς ασήμαντη αιτία. Μ' έπιασε φρίκη και τον ικέτεψα να μην το στείλει.

«Δε γίνεται... Θα 'ναι τιμιότερο... Το καθήκον... Θα πεθάνω αν δεν της τα ομολογήσω όλα, όλα!» μου απαντούσε σαν να τον είχε πιάσει πυρετός. Και το 'στειλε.

Η Βαρβάρα Πετρόβνα ποτέ δε θα του 'στελνε ένα τέτοιο γράμμα. Αυτή ήταν ίσα ίσα η διαφορά τους. Για να λέμε την αλήθεια, του άρεσε τρομερά να γράφει γράμματα, της έγγραφε κι όταν ακόμα μένανε στο ίδιο σπίτι, κι όταν τον έπιανε υστερία, της έστελνε και δύο την ίδια μέρα. Ξέρω θετικά πως η Βαρβάρα Πετρόβνα τα διάβαζε με μεγάλη προσοχή –κι όταν ακόμα λάβαινε δύο γράμματα την ίδια μέρα– και τα φύλαγε σε μια ειδική κασετίνα. Ήταν πολύ ταχτική και τα 'χε χωρισμένα σε κατηγορίες, κι ακόμα τα φύλαγε και μες στην καρδιά της. Ύστερα άφηνε τον φίλο της μια ολόκληρη μέρα δίχως απάντηση και πήγαινε να τον βρει, σαν να μη συνέβη τίποτα – λες και δεν έγινε τίποτα χτες βράδυ. Σιγά σιγά τον ντρεσάρισε τόσο καλά, που δεν τολμούσε να της αναφέρει τίποτα για τα χτεσινά, μονάχα την κοίταζε πού και πού στα μάτια. Όμως, αυτή δεν ξέχναγε τίποτα. Ο Στεπάν Τροφίμοβιτς, απ' την άλλη μεριά, ξέχναγε πολύ γρήγορα και, παίρνοντας θάρρος απ' την ψυχραιμία της, γελούσε κι έκανε «αταξίες», συχνά το ίδιο κιό-

λας βράδου, πίνοντας σαμπάνια με τους φίλους του. Τι φαρμάκι που θα 'σταζε τότε το βλέμμα της κι αυτός δεν καταλάβαινε τίποτα! Μονάχα σαν πέρναγαν βδομάδα, μήνας ή και μισός χρόνος, ερχόταν κάποτε η στιγμή που θυμότανε τυχαία μια φράση από 'να του γράμμα, ύστερα ολόκληρο το γράμμα μαζί με τα περιστατικά που τον κάνανε και το 'στειλε, και τον έπιανε τότε μια ανείπωτη ντροπή και, φορές φορές, βασανιζόταν τόσο πολύ, που τον έπιανε η κρίση της χολής του. Αυτές οι κρίσεις, που μοιάζανε με υποχονδρία, ήταν απ' τα πιο συνηθισμένα ξεσπάσματα των ταραγμένων νεύρων του κι αποτελούσαν μια εντελώς περιέργη ιδιομορφία της κράσης του. Φαίνεται πως υπήρχαν πράγματι στιγμές που η Βαρβάρα Πετρόβνα τον μισούσε: όμως, αυτός ποτέ του δεν πήρε είδηση πως κατάντησε τελικά γιος της, δημιουργημά της, εφεύρεσή της, μπορώ να πω, πως έγινε σάρκα απ' τη σάρκα της, πως τον κρατάει κοντά της και τον συντηρεί για πολλούς λόγους, κι όχι μονάχα γιατί «ζηλεύει το ταλέντο του». Τον αγαπούσε κρυφά με μια παράφορη αγάπη, ενώ ταυτόχρονα τον μισούσε, τον ζήλευε και τον περιφρονούσε. Τον πρόσεχε και τον ντάντευε είκοσι δύο χρόνια, κι αν τύχαινε να κινδυνέψει η φήμη του σαν ποιητή, σοφού ή πολιτικού, νύχτες ολόκληρες δε θα 'κλεινε μάτι απ' την αγωνία της. Αυτή τον εφηύρε κι αυτή πρώτη πίστεψε στην εφεύρεσή της. Ήταν κάτι σαν όνειρό της... Όμως, γι' αυτό ακριβώς είχε πολλές απαιτήσεις, μερικές φορές μάλιστα τον ήθελε δούλο της. Όσο για τη μνησικακία της, ήταν κάτι αφάνταστο. Νομίζω πως εδώ θα πρέπει ν' αναφέρω δύο περιστατικά.

IV

ΜΙΑ ΦΟΡΑ, τότε που κυκλοφόρησαν οι πρώτες φήμες για την απελευθέρωση των χωρικών, τότε που όλη η Ρωσία πανηγύριζε κι ετοιμαζόταν ν' αναγεννηθεί, η Βαρβάρα Πετρόβνα δέχτηκε την επίσκεψη ενός περαστικού βαρόνου απ' την Πετρούπολη. Ήταν άνθρωπος με πολύ υψηλές σχέσεις και καλός γνώστης του ζητήματος. Η Βαρβάρα Πετρόβνα έδινε μεγάλη σημασία σε κάτι τέτοιες επισκέψεις, γιατί οι σχέσεις της με την ανώτερη κοινωνία –από τότε που πέθανε ο άντρας της– όλο κι αραιώναν, ώσπου στο τέλος έλειψαν εντελώς. Ο βαρόνος κάθισε κάπου μια ώρα κι ήπιε τσάι. Άλλοι δεν υπήρχαν εκείνο το βράδυ εκεί, η Βαρβάρα Πετρόβνα όμως κάλεσε επίτηδες τον Στεπάν Τροφίμοβιτς για να τον επιδείξει. Ο βαρόνος κάτι είχε ακούσει για τον Στεπάν Τροφίμοβιτς ή δεν αποκλείεται να το είπε από ευγένεια πως είχε ακούσει, μα,

όσο έπινε τσάι, ζήτημα είναι αν του είπε τρεις κουβέντες. Φυσικά ο Στεπάν Τροφίμοβιτς κράτησε την αξιοπρέπειά του. Άλλωστε κι οι τρόποι του ήταν απ' τους πιο λεπτούς. Αν δεν πέφτω έξω, δεν ήταν κι από μεγάλο τζάκι, έτυχε ωστόσο, από πολύ μικρός, ν' ανατραφεί σ' ένα πολύ καθωσπρέπει σπίτι στη Μόσχα. Τα γαλλικά τα μίλαγε σαν Παριζιάνος. Πράγμα που σημαίνει πως ο βαρόνος θα 'πρεπε απ' την πρώτη κιόλας στιγμή να καταλάβει τι ανθρώπους έχει η Βαρβάρρα Πετρόβνα γύρω της, έστω και τώρα που βρισκόταν στην επαρχία. Έγινε όμως κάτι εντελώς αντίθετο. Όταν ο βαρόνος είπε πως η φήμη για τη μεγάλη μεταρρύθμιση ήταν αληθινή, ο Στεπάν Τροφίμοβιτς δεν άντεξε και κραύγασε ξαφνικά: *Ζήτω!* Έκανε μάλιστα και μια χειρονομία για να διαδηλώσει τον ενθουσιασμό του. Η κραυγή του δεν ήταν και πολύ δυνατή – μπορώ να πω πως παρέμεινε στα όρια της ευπρέπειας. Δεν αποκλείεται μάλιστα ο ενθουσιασμός του να 'ταν προμελετημένος κι είναι επίσης πιθανό να 'χε σκηνοθετήσει τη χειρονομία και να την είχε προβάρει μπροστά στον καθρέφτη μόλις μισή ώρα πριν. Φαίνεται όμως πως δεν τα κατάφερε και τόσο καλά, έτσι που ο βαρόνος επέτρεψε στον εαυτό του να χαμογελάσει, αν και σχεδόν ταυτόχρονα φρόντισε να παρεμβάλει μια φράση κι είπε ότι, το δίχως άλλο, κάθε ρούσικη καρδιά θα χτυπήσει μ' ενθουσιασμό για το μεγάλο γεγονός. Σε λίγο έφυγε βιαστικός και δεν παρέλειψε να τείνει και στον Στεπάν Τροφίμοβιτς τα δυο του δάχτυλα. Όταν η Βαρβάρρα Πετρόβνα ξαναγύρισε στο σαλόνι, έμεινε σιωπηλή κάπου τρία ολόκληρα λεπτά κάνοντας πως κάτι ψάχνει στο τραπέζι. Μα, ξάφνου γύρισε στον Στεπάν Τροφίμοβιτς. Ήταν χλομή. Τα μάτια της βγάζανε σπίθες. Πρόφερε ψιθυριστά, σαν να σφύριζε φίδι:

«Αυτό δε θα σας το συγχωρήσω ποτέ!»

Την άλλη μέρα συναντήθηκε με τον φίλο της σαν να μην είχε γίνει τίποτα. Ούτε και του ξαναθύμισε ποτέ το περιστατικό. Μονάχα σαν περάσανε δεκατρία ολάκερα χρόνια, σε μια τραγική στιγμή, το ξαναθυμήθηκε και τον επέπληξε, ξαναχλομιάζοντας, όπως και τότε, πριν από δεκατρία χρόνια. Δυο φορές μονάχα σ' όλη της τη ζωή τού είπε: «Αυτό δε θα σας το συγχωρήσω ποτέ!» Το περιστατικό με τον βαρόνο ήταν το δεύτερο. Μα και το πρώτο είναι τόσο χαρακτηριστικό, και νομίζω πως επέδρασε τόσο σημαντικά στη μοίρα του Στεπάν Τροφίμοβιτς, που αποφασίζω να το ιστορήσω κι αυτό.

Ήταν στα 1855, την άνοιξη. Μάης μήνας, λίγες μέρες ύστερα που μαθεύτηκε στο Σχβορέσνικι ο θάνατος του Στρατηγού Σταυρόγκιν, ενός επιπόλαιου γέρου που πέθανε από ευκοιλιότητα καθώς ταξίδευε για την Κριμαία, όπου θα 'παιρνε μέρος στις επιχει-

ρήσεις. Η Βαρβάρα Πετρόβνα έμεινε χήρα και φόρεσε πένθος βαρύ. Η αλήθεια είναι πως ήταν αδύνατον να θλιβεται υπερβολικά. Γιατί τα τελευταία τέσσερα χρόνια είχε ζήσει χωρισμένη απ' τον άντρα της «λόγω ασυμφωνίας χαρακτήρων» και του 'δινε τα έξοδα διατροφής. (Ο στρατηγός είχε εκατόν πενήντα ψυχές όλες όλες και το μισθό του. Είχε ακόμα τον τίτλο του και τις κοινωνικές του σχέσεις. Όλη η περιουσία όμως, μαζί και το Σχβορέσνικι, ανήκαν στη Βαρβάρα Πετρόβνα, μοναχοκόρη ενός ζάπλουτου μισθωτή φόρων.) Παρ' όλ' αυτά, κατασυγκινήθηκε με την αναπάντεχη είδηση κι αποτραβήχτηκε σε απόλυτη μοναξιά. Ενοείται πως ο Στεπάν Τροφίμοβιτς βρισκόταν συνεχώς κοντά της.

Ήταν Μάης κι οι βραδιές θεσπέσιες. Οι αγριοκερασιές μπουμπουκιάζανε. Οι δυο φίλοι συναντιόνταν κάθε βράδυ στον κήπο και κάθονταν ως αργά τη νύχτα στην πέργκολα ανταλλάσσοντας τα αισθήματά τους και τις σκέψεις τους. Οι στιγμές ήταν ποιητικές. Η Βαρβάρα Πετρόβνα κατεχόταν απ' την εντύπωση πως κάτι σημαντικό είχε αλλάξει στη ζωή της και μιλάγε περισσότερο απ' όσο συνήθιζε. Θα 'λεγε κανείς πως πάσχιζε να σφιχτεί πάνω στην καρδιά του φίλου της. Αυτό συνεχίστηκε αρκετές βραδιές. Όπου μια παράξενη σκέψη πέρασε ξάφνου απ' το μυαλό του Στεπάν Τροφίμοβιτς: μπας κι υπολογίζει σ' αυτόν η απαρηγόρητη χήρα και περιμένει να της κάνει πρόταση, όταν πια θα 'χει περάσει το ετήσιο πένθος; Η σκέψη ήταν κυνική. Όμως, το ραφινάρισμα του πνεύματος ενισχύει συχνά την τάση προς τον κυνισμό, κάτι που ενυπάρχει στην ίδια τη φύση της πολύπλευρης ανάπτυξης του πνεύματος. Άρχισε να προσέχει κάθε λεπτομέρεια κι έφτασε στο συμπέρασμα πως κάτι τέτοιο έπρεπε να συμβαίνει. Μπήκε σε σκέψεις: «Η περιουσία της βέβαια είναι τεράστια, όμως...» Πραγματικά, η Βαρβάρα Πετρόβνα δεν έμοιαζε και πολύ με καλλονή. Ήταν μια γυναίκα ψηλή, κίτρινη, κοκαλιάρα, με πολύ μακρουλό πρόσωπο που σου θύμιζε κάτι το αλογίσιο. Ο Στεπάν Τροφίμοβιτς δεν ήξερε τι απόφαση να πάρει. Η αμφιβολία τον τυραννούσε τόσο, που έφτασε κάνα-δυο φορές στο σημείο να βάλει τα κλάματα βλέποντας πόσο αναποφάσιτος ήταν, (έκλαιγε άλλωστε αρκετά συχνά). Τις ώρες που βράδιαζε και κάθονταν στην πέργκολα, το πρόσωπό του έπαιρνε, χωρίς να το θέλει, μια έκφραση σαν πεισμιωμένη και ειρωνική, με μια δόση κοκεταρίας κι ακαταδεξιάς. Κάτι τέτοιο μπορεί να σου συμβεί καμιά φορά χωρίς να το θέλεις. Και μάλιστα, όσο πιο ευγενικός είσαι, τόσο ευκολότερα το προσέχει ο άλλος. Ένας Θεός ξέρει τι ακριβώς έγινε τότε, το πιθανότερο όμως είναι πως η καρδιά της Βαρβάρας Πετρόβνα δεν είχε νιώσει τίποτα που να μπορούσε να δικαιολογήσει κάτι τέτοιες υποψίες του Στεπάν Τροφίμοβιτς. Κι ούτε θ' άλλαζε τ' όνομά